

HET VERHAAL VAN ONS LEVEN

‘Is de mens nu nog niet af? U had zo langzamerhand volmaakt kunnen zijn. In de oudheid hadden we het einddiploma al binnen handbereik. De mooiste gebouwen waren gebouwd, de wijste woorden gesproken. Nog even sleutelen aan een oude Griek of Romein, iets minder machtswellust, wat vrede stichten hier en daar en Homo mocht zich werkelijk sapiens wanen. Toch gaapt het menselijk tekort als nooit tevoren. Je begrijpt het niet. Hebben al die uitvindingen, al die vrome praatjes, al dat streven dan niets opgeleverd?’

Midas Dekkers, *Het menselijk tekort*

‘Als we zouden erkennen dat we een evoluerende, opkomende soort zijn, als we erkennen dat *Homo Sapiens* een middel is en geen doel – het begin van wie we zijn – zal de toekomst geen versie van *1984* zijn. Of een remake van *The Terminator*. Dan is het geen eindtijd.’

Jeanette Winterson, *Twaalf bytes*

Inhoud

Inleiding	9
Begrippen	19
Dit boek	29
DEEL 1: Het collectief onbewuste	33
Verbeelding	41
Het verhaal van Carl Jung, een portret	55
Victoria Mas, <i>Het bal der gekken</i>	64
Leo Pleysier, <i>Wit is altijd schoon</i>	84
Manon Uphoff, <i>Vallen is als vliegen</i>	98
DEEL 2: Fasen in het persoonlijke leven	113
Fase 1: Geboorte	121
Denis Thériault, <i>De jongen en de zee</i>	125
Fase 2: Kindertijd	133
Esther Jansma, <i>Picknick op de wenteltrap</i>	133
Annie Ernaux, <i>De jaren</i>	139
Fase 3: Adolescentie	143
Milena Michiko Flašar, <i>Boven aarde, beneden hemel</i>	146
Andreas Burnier, <i>De litteraire salon</i>	152
Fase 4: Volwassenheid	161
Mariken Heitman, <i>Wormmaan</i>	165

Maria Dermoût, <i>De tienduizend dingen</i>	176
Fase 5: Integratie	190
Nan Shepherd, <i>De levende berg</i>	191
Fase 6: Ouderdom	207
Homerus, <i>Odyssee</i>	208
DEEL 3: De toekomst	217
F.C. Terborgh, <i>El Gran Cañon</i>	223
Jeanette Winterson, <i>De nachtzijde van de rivier</i>	238
Anjet Daanje, <i>Het lied van ooievaar en dromedaris</i>	241
Slotbeschouwing: 'À mon seul désir'	267
Suzanne Brøgger, <i>De zes zinnen</i>	272
Verantwoording	297

Inleiding

Mijn familie is een verhalenvertellende, muziekminnende clan uit Noord-Brabant. Moeder, zelf de jongste van tien kinderen, zong vanaf het allereerste begin liedjes voor ons. Ze had het van haar moeder en zussen meegekregen, en ze voelde kennelijk ook aan dat het om de donder niet meevalt om pasgeboren te zijn. Ze troostte ons bij onze eerste pijntjes en ongemakken en zong de oude wiegeliedjes. Al ben ik die momenten zelf natuurlijk vergeten, de teksten van de liedjes liggen op de bodem van mijn geheugen, en ik zong ze later als vanzelf ook voor mijn eigen baby's. De tijd waarin ik vervolgens mijn dochter weer dezelfde liedjes hoorde zingen voor háár kindjes, ligt ook alweer jaren achter ons. Recent onderzoek bevestigt dat het zingen van moeders in de eerste fase van het leven van een baby een blijvend effect heeft op de taalontwikkeling van hun kindje.

De verhalen die moeder later vertelde voor het slapengaan, of ook zomaar tussendoor, verzon zij al improviserend ter plekke: varianten op sprookjes, herinneringen uit de oorlog, fabels, zelfs opera's. Als de ouverture van Webers opera *Der Freischütz* uit de radio klonk, vertelde ze daar naar hartenlust de achterliggende verhalen bij. Wij voelden de ontredde van de jonge minnaar Max, en we hoorden in de muziek het galopperen van de ruiters door de donkere

wouden, waar ze streden tegen boosaardige wezens. Spannend, maar och, het was veilig thuis.

Oom Toon, moeders lievelingsbroer, maakte muziek, en wanneer we bij zijn gezin op bezoek waren zat hij al snel achter de piano. Vol vuur vertelde hij dan, terwijl zijn vingers over de toetsen dansten, het verhaal van de leeuw en de muis, een fabel van de La Fontaine. De leeuw was machtig, maar hij redde het niet zonder de muis. Door het net kapot te knagen waarin de koning der dieren gevangen zat, bevrijdde het kleintje de grote. De leeuw klonk laag, langzaam, zwaar en statig, en wanneer hij in het net gevangen zat ook paniekerig en gewelddadig; de muis trippelde lichtjes en snel over de toetsen, klonk dapper, slim en grappig. Wij hingen tegen de zijkant van de piano te kijken naar zijn handen, of lagen op de grond en lieten onze knuffels het verhaal meespelen.

Veel later realiseerde ik me waar de vurigheid van oom Toon vandaan kwam. Het was zijn eigen verhaal, hij was een kunstenaar en werd door de hardwerkende middenstandsfamilie behandeld als een muis. Zo'n hechte familieclan kent helaas ook een achterkant en ik denk nog altijd dat tijdens zijn korte opname in een psychiatrische instelling vooral zijn eigen muzikale en beeldende vermogens hem erdoorheen hebben gesleept. Hij leefde daarna nog lang en was, denk ik, redelijk gelukkig. Ik vertelde zijn verhaal jaren later aan mijn cursisten, ter illustratie van het fenomeen storytelling: ik gaf een reeks colleges aan HOVO, Hoger Onderwijs Voor Ouderen aan de Rijksuniversiteit Utrecht, met de titel 'De kracht van verhalen', waarin het ging over de werking van verhalen.

Storytelling wordt effectief toegepast in organisaties en

het bedrijfsleven, in presentaties en meetings. Deze manier van vertellen communiceert op een manier die in dit boek wordt aangeduid als moedertaal. De uitstraling van de verteller doet mee en de hele context draagt bij aan de beleving van wie luistert, kijkt, voelt en soms zelfs ruikt, wanneer je bijvoorbeeld rond een vuurplaats zit of een wandeling maakt terwijl je luistert. De verteller reageert op de luisteraars, dus het is een wederzijds, interactief gebeuren. En het allerbelangrijkste: het verhaal is symbolisch. Een prinses die een kikker kust vraagt om duiding, en Jezus, in het Nieuwe Testament, liep natuurlijk niet echt over het water, zo'n verhaal heeft een diepere betekenis. Storytelling komt dieper binnen dan alleen een 'droge', rationele boodschap. Moedertaal is holistisch. Wie warm voorleest of vertelt, maakt geschreven taal lichamenlijk. Het woord wordt vlees.

Mijn favoriete voorleesverhaal als kleuter was een sprookje van Hans Christian Andersen. Het ging over de piepkleine Duimelijntje, die sliep in een notendop, wat ik heel spannend vond. Zij groeide op, en trouwde met een mol. Onder de grond wonen was niet bepaald een pretje, maar toch wilde ik het verhaal steeds weer horen en beleven. Zij was piepklein, zo klein als mijn duimpje. Zelf was ik op mijn zesde de oudste van vijf kinderen, dus ruimte om klein te zijn was er voor mij niet echt bij.

Later, als jungiaans therapeut, zou ik de weg leren kennen tussen de donkere wereld onder de grond en de zonnige bovenwereld, zodat ik mensen kon helpen die weg, heen en weer, te vinden in hun leven. Voertuig daarbij bleven de verhalen en liedjes uit mijn jeugd, die me thuis lieten voelen in de literatuur.

Terugkijkend prijs ik mij gelukkig dat mijn huidige levensgevoel en opvattingen door deze eerste ervaringen zijn gekleurd. Maar voordat ik kon gaan inzien hoe mooi mijn levensverhaal paste bij mijn ziel, moest er wel het een en ander gebeuren. Want de werkelijkheid sneeuwt je ziel onder, maar wijst je daarnaast ook de weg. En dan is er werk aan de winkel, een soort archeologie waarmee je jezelf van onder die sneeuw tevoorschijn haalt. Hoe dat gaat in dit boek?

Ik nodig je uit om al lezende met mij op ontdekkingsreis te gaan. Ik beschrijf allerlei ervaringen die mij en mijn medereizigers onderweg geholpen hebben om dichterbij onszelf te komen. Wat je kunt verwachten zijn persoonlijke anekdotes, gedichten, literaire verhalen en beschouwingen daarover, allemaal in het licht van de analytische psychologie.

Aan de hand van begrippen uit de filosofie van Carl Gustav Jung ontstaat zo een helder en concreet beeld: hoe kun je ontdekken wat bij jou past en je op die manier dichterbij jezelf brengt. De beschouwingen gaan over de betekenis van dit gedachtegoed voor onze wereld, want bij deze filosofie hoort een bijzonder wereldbeeld.

Waarom Carl Jung?

Lang nog voordat ik ooit van Carl Gustav Jung had gehoord speelde zijn denkwijze al een rol in mijn leven, zo zie ik achteraf. Sommige herinneringen blijken door de tijd heen niet weg te zakken. Ik was kennelijk gevoelig voor toevallige gebeurtenissen, die mijn keuzes leken te sturen bij belangrijke beslissingen. Het leek wel of ik tekens kreeg, waardoor ik op nieuwe gedachten kwam. Dit soort toevallige gebeurtenissen noemt Jung *synchron-*

niciteit – hieronder volgen daarvan enkele voorbeelden.

Als heel klein meisje zag ik op een landbouwtentoonstelling op de houtwerf in ons Brabantse dorp een bijenkorf die was doorgesneden, en waar je in kon kijken door een glazen plaat. Ik zag de mooie, geometrische structuur van de honingraten, en was totaal verbijsterd, het was een aha-erlebnis, dat zo iets kon bestaan. Dat gevoel van verwondering hield dagen in al zijn hevigheid aan, en het is nooit helemaal overgegaan. Tot de dag van vandaag geeft het wonder van de samenwerking van zo'n bijenvolk en de zwermkracht die levende wezens verbindt, een levendige herkenning in mijn beleving van het bestaan.

Een zelfde soort opwindende schok beleefde ik vijftien jaar later. Kort na mijn eindexamen in 1967 zat ik in de trein, en daar lag, in het bagagerek, het blad *Tussen de rails*, een gratis tijdschrift voor onderweg van de Nederlandse Spoorwegen. Ik bladerde het door en werd gefascineerd door een artikel over *education permanente*: permanente educatie. Het was heel toevallig dat ik dat artikel tegenkwam, maar in een flits *wist ik zeker* dat dit was wat ik zou gaan doen met mijn leven. Blijven leren, me blijven ontwikkelen, er was werkelijk niets wat ik liever wilde. En het voelde meer juist, meer passend, dan ik zelf begreep. Ik was er opgewonden over, en heel gelukkig mee. Het was helemaal raak, recht in de roos van mijn innerlijk leven op dat moment.

Iets dergelijks, opnieuw een onontkoombare richtingaanwijzer, overkwam mij toen ik weer wat jaren later kennismaakte met de korte verhalen van Simon Vestdijk, vlak voor mijn doctoraal *Moderne Nederlandse Letterkunde*. Voor

het betreffende college lazen wij ter voorbereiding zijn (verzamelde) korte verhalen en zijn essays.

In Vestdijks laatste verhalenbundel, *De fantasia* uit 1949, stonden twee verhalen: ‘Een strenge winter’ en ‘De winde in de storm’, waarvan de inhoud mij ronduit betoverde. Ze waren boeiend in de letterlijke zin van het woord, ik was gevangen, droomde dat ik dwaalde door de Kaapse Bossen waar Vestdijk had gewandeld met zijn honden, en kon niet ophouden te vorsen en zoeken in de boeken en in mijzelf, wat het was dat hier in deze verhalen beschreven werd. Waar gaat dit over? Het ging over mij.

‘Toevallig’ – het ging op alfabetische volgorde – kreeg ik bij de verdeling onder de studenten juist deze twee laatste verhalen toegewezen ter interpretatie. Ze lieten mij niet los en ik veranderde volgens mijn professor in een terriër. Hier lag een geheim dat ik moest en zou ontsluiëren. Mijn ziel herkende dit, maar zelf begreep ik er geen snars van. Een korte uitleg over de twee verhalen:

‘Een strenge winter’ gaat over een klein meisje dat met haar grootvader in een huis buiten de stad woont. Het vriest al wekenlang, en zij raakt gefascineerd door de ijsbloemen die elke dag opnieuw op de ruiten verschijnen en weer verdwijnen. Steeds ontstaan er nieuwe beelden, waarin de fantasie en het spel van licht en kleuren door meesterschrijver Vestdijk prachtig beschreven worden. Aan het eind van het verhaal opent de grootvader het raam en wordt het meisje één met de sterren in de winternacht.

‘De winde in de storm’ speelt zich juist af tijdens een hittegolf, in een klein tuintje dat wel lijkt op een heet gestookt kolenfornuis. Aan een kippenhok achterin bungelt

een haagwinde, die sterk gehecht is aan deze omgeving. 'Dit was haar kleine wereld,' schrijft Vestdijk. Maar dan breekt er een heftig onweer los, de winde wordt van haar stengel losgerukt, en hoog de lucht in geblazen door de storm. Daar, hoog in de lucht, blaast de winde al haar adem uit, en dan wordt een opening in de hemel zichtbaar. Daar staan de storm en de tijd stil. En daar wordt dan een witte, klokvormige reuzenwinde zichtbaar, een teken dat niet lang standhoudt. Het wordt op aarde door geen vluchteling opgemerkt. Hoe raadselachtig, en hoe symbolisch.

Dit soort verhalen wordt in de literatuurwetenschap weleens aangeduid als poëtische verhalen. Ze gaan over de opvattingen van een schrijver over de totstandkoming van zijn werk. In dit geval, net als andere verhalen uit dezelfde bundel, gaat het over de bron van inspiratie, en over die interpretatie ging mijn eindschrijft. Hoe komt inspiratie tot stand?

Maar er was meer aan de hand, Vestdijks taal raakte nog andere, extra snaren in mij. Ik las zijn studies *De toekomst der religie* (1947) en *Het wezen van de angst* (1968) en kwam tot de conclusie dat hier spirituele en psychologische elementen meespeelden. Ik las en las... tenslotte ook over Jung. Wat is dat, in-spiratie? Inblazing, letterlijk. De winde? En wat doet toch dat spel met licht en kleur in 'Een strenge winter'?

Ik was tweeënveertig toen ik op de poëtische verhalen van Vestdijk afstudeerde, maar voelde me nog allerminst uitgestudeerd, dus besloot ik om maar eens te gaan kijken bij het Jungiaans Instituut om dit verder uit te zoeken. Op naar Nijmegen dus. Daar leerde ik, naast veel anders, de theorie van het begrip synchroniciteit kennen. Dat had ik dus er-